

Ա. ՀԱՏԻՏՅԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԿՅՈՒՐԵՂ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅԻ* (315—386)

ՍՈՒՐԲ ԿՅՈՒՐԵՂ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅԻ
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԻ ՀԱՅԵՐԵՆ
ԹԱՐԳԱՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ
ՏՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Կյուրեղ Երուսաղեմացու մատենագրական վաստակը նույնպես մեզ հասել է մեծ մասամբ Ե դարի առաջին հիսնամյակում, մեր վարդապետների թարգմանությամբ, «գործ ոսկեղէն դարու, հասած առ մեզ»³¹:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու «Կոչումն ընծայութեան» գիրքը մեր եկեղեցական մատենագրության ամենաարժեքավոր գործերից է և մեկը մեր հնագույն ոսկեդարյան թարգմանություններից³²:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու «Կոչումն ընծայութեան» հատորի մեջ ամփոփված են անոր խոսած քարոզները, որոնք քրիստոնեական վարդապետության սկզբունքները կարողանալեն, ոսկեդարյան թարգմանությամբ վերածված է հայերենի»³³:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու «Կոչումն ընծայութեան» կոչված գիրքին թարգմանությունը ասորերենե, կատարված է շուրջ 410—415 թվականներուն, Հովսեփ Պաղնացու ձեռքով³⁴:

Երեանի ա. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան ձեռագրաց Մատենադարանում կան ամբողջական կամ հատվածական, հարազատ կամ ոչ թարգմանություններ Կյուրեղ Երուսաղեմացու նաև հետևյալ գործերից. Ի գրոց ի կոչումն ընծայութեան Կիրոյի Երուսաղեմացոյ, Կիրոյի Երուսաղեմացոյ՝ Վկայութիւնք, վասն մատաղիւն, Գիրք զանձոց, Ի քանէն քազում, վասն Երեւոյ Խաչին յերկնից, (կամ) Թոռլը՝ առ Կոստանդիանոս, Հարցմունք Աթանասի, պատասխանիք Կիրոյի, Դաւանութիւն, Ճառք, Խրատք, Քարոզք, Մեկնութիւն թղթոցն Պողոսի, Վարք, Մանրանկար³⁵:

Կոչումն ընծայութեան գրքի հայերեն առաջին տպագրությունը կատարվել է 1727-ին, Կ. Պոլսում³⁶:

Աշխատության ընդհանուր վերնագիրն է.

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1978 թվականի № 5-ից:

³¹ Մատենադարան Հայկական թարգմանութեանց, Վենետիկ, 1889, էջ 524:

³² Կցիք հաւատոյ, հրատարակություն Կարապետ Եփեսոսացի (Տեր-Մկրտչյան), ա. Էջմիածին, 1914, էջ XLIV:

³³ Թորգոմ սրատիարք Գուշակյան, Սուրբք և տոնք, Երուսաղեմ, 1939, էջ 31:

³⁴ Նորայր Եպիսկոպոս Պողարյան, Հայ գրողներ, Երուսաղեմ, 1971, էջ 9—10:

³⁵ Տուցակ ձեռագրաց, Ա հատոր, Երեան, 1965, էջ 1515, Բ հատոր, 1970, էջ 1342:

³⁶ Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտական ցուցակ, 1512—1800, Երեան, 1963, էջ 92:

Կոչումն ընծայութեան

Յորում պարունակին բանք հաւատոյ և խրատք պիտանիք առ ընծայեալսն ի խորհուրդ սուրբ աւագանին:

Արարեալ սրբոյն Կիրոյի Երուսաղէմայ Հայրապետին, գոր սկսանի ի սկզբան քառասորոյաց պահոց սուրբ զատկին, ԺԹ ընթերցաւծովք:

Թարգմանեցեալ ի յունացն

և տպեցեալ ի Բուզանդիա, ի հայրապետութեան սրբոյ Էջմիածնի տեառն Կարապետի սրբազան կաթողիկոսի ամենայն հաւոյն, թրին ՌԺՀՀ 1176+551=1727:

Գրքի երկրորդ էջում կա «սակաւոյ ինչ նախադրութիւն առ բարեմիտ ընթերցողս» (էջ 2—4), որտեղ նշվում է, «ինչպես երկնային մարմինների մեջ միայն արեգակն է ճանաչվում որպես պայծառագոյնը քան մյուսները, որոնք նրանից են ստանում իրենց լույսը... այսպես էլ տարբերություն կա վարդապետական սրբազան գրքերի մեջ, որոնք գիտության լույս և շնորհք են ստանում Քրիստոսի ավետարանական վարդապետությունից և առավել են լուսավորում մարդկանց մտքերը և ճշմարիտ ունկրանքների հոգիները շահում... «Իսկ ահա ի բազմաց օգտակար և սրբազան գրեանքն մի և այս սուրբ Գիրքս է, որ կոչի Կոչումն ընծայութեան, գոր արարեալ է մեծին Կիրոյի սուրբ հայրապետին Երուսաղէմի, ի պահպանութիւն հաւատոյ և ի զգուշութիւն վարդոց ըստ ուղղակի հետոցն որ ի Քրիստոս Յիսուս» (Նախադրութիւն, էջ 3):

5-րդ էջում տպագրվել է հրատարակիչ տիրացու Մարկոսի «Պատասխանք առ Միածին Որդին Աստուծոյ» ձևը, որպեսզի Նա «լուսաւորելով զխաւարեալ աչս սրտից մերոց, շնորհեցես մեզ ուղիղ և անվրէպ հալեցումն ի սուրբ հաւատն առ Քեզ, ի պատուիրանաց Քոց պահպանութիւնս՝ ի փրկութիւն հոգւոց մերոց, ի կամս ամենատուրք տէրութեան քո»:

6-րդ էջում ս. Կյուրեղ հայրապետի նկարն է, հայրապետական Աթոռի վրա, պատրիարքական լրիվ զգեստավորմամբ, աջ ձեռքում հովվական գավազանը, ձախին՝ Աստվածաշունչ մատյանը, և Աթոռի առաջ ծնրադիր «ճշմարիտ ունկրանքներ» արքայական թագով ու ծիրանիով: Նկարի ներքև՝ հետևյալ երկտողը:

«Որք վառեցիք ձեզ զլապտեր հաւատոյ, զգուշացիք ի յամենայն արատոյ»:

Հրատարակության 7-րդ էջից մինչև 376 էջը գրավում են ս. Կյուրեղ հայրապետի 16 գլուխ ճառերը:

Ա գլուխ. Կոչումն ընծայութեան, որք եկեալ էին կնիք առնող յերուսաղէմ մատուցելոց:

Ամեն մի ճառից առաջ կա աստվածաշնչական համապատասխան ընթան և խորհրդանշական մի պատկեր, ճառի բովանդակության ու հոգևոր նշանակությանը նկիրված. Լուսարուք, սրբեցարուք, ի վերայ բանին Եսայեայ. տունկ կոչին հաւատացեալք. մերկացիր զհին մարդկութիւնն, ջանացիր վասն հոգւոյդ օգտի:

Բ գլուխ. Կոչումն արտաքին ի ներքս և ընծայութիւն վասն ապաշխարութեան և վասն մեղաց մերոց. չար և չարագոյն է մեղքն. մեղքն ոչ է էութիւն ինչ բնական. արարածքն Աստուծոյ՝ բարի են ի բնէ. մեղքն ի մեր կամացս գոյանայ. առաջնորդ մեղաց աստանայ է. օրինակք ապաշխարողաց:

Գ գլուխ. Կոչումն ընծայութեան վասն մկրտելոց և վասն մկրտութեան աւացեալ. Մի իբրև ի լոկ ջուր նայէր. խորհուրդ ջրոյն. ոմանց մկրտութիւն արեամբ լինի:

Դ գլուխ. Կոչումն ընծայութեան... վասն տասն հրամանեան հաւատոյ. վասն Աստուածութեան. վասն միութեան Աստուածութեան. վասն Քրիստոսի. վասն մարմնանալոյ Միածնին. վասն Խաչի. վասն թաղման. վասն յարութեան. վասն Հոգւոյն սրբոյ. վասն միս անգամ գալստեան. վասն կազմութեան մարդոյ. վասն մարմնոյ յարութեան. ոչ է պարտ զարշելով պահել. (Ճառի բովանդակության սույն բաժանումները կատարել է հրատարակիչը՝ ընթերցումը հեշտացնելու համար):

Ե գլուխ. Կոչումն ընծայութեան վասն հաւատոյ. վասն զօրութեան հաւատոյն. ամենայն ինչ հաւատով վճարի. հաւատքն է վահան յաղթող. որդիք Աստուծոյ լինիմք հաւատովքս. վասն ներգործութեան հաւատոյն:

Զ գլուխ. Կոչումն ընծայութեան, վասն Աստուծոյ միահեծան իշխանութեանն. վասն աստուածային էութեանն (Աստուած անճառելի է, անքննելի, անտեսանելի, ի վեր քան զամենայն միտս). առասպելք հեթանոսաց. վասն հերետիքութեան մանիքեացւոցն. վասն Սիմոնի կախարդի. ընդդէմ մանիքեացւոց. վասն Կերնթեայ, Միանդրեայ, Կարպոկրատեայ, և Մարկիոնեայ հերետիկոսացն. վասն Փիսիդիգեայ և Վադենտինի հերետիկոսացն. բարբառնջմունք Մանեայ պղծոյն, վասն ստութեան Կումբրիկոսի:

Է գլուխ. Կոչումն ընծայութեան ի Հօր. Յիսուս է ճանապարհ առ Հայր. Յասելն Հայր՝ իմանի Որդին. որ ինչ Հօր է՝ այն Որդոյ է. կոչի մեզ Հայր՝ ոչ ծննդեամբ:

Ը գլուխ. Կոչումն ընծայության լիակատարացման անհրաժեշտ է տեղի Աստուած մեր. երկինքն է երկիր գոյին Տեառն են. զամենայն ինչ բարի ստեղծեաց Աստուած:

Թ գլուխ. Կոչումն ընծայության լիակատարացման երկինքն է երկիր, յերևոյթն է յաներևոյթն արարածոց. գեղեցկութիւն արեգակնն. օգտութիւնն գիշերոյ. առաջ է եղեն ամենայն ինչ. օրինակ առ զմիջինն և զմեղուն. գեղեցիկ կազմութիւն մարդոյ:

Ժ գլուխ. Կոչումն ընծայության, այն որ աւել մի Տեղ Յիսուս Քրիստոս. այն ալ անուանեն Յիսուսի. մի է Յիսուս Քրիստոս բազմանունն. մի է Աստուած Հայր և մի՝ Յիսուս Քրիստոս. վկայք աստուածութեան և ճշմարտութեան Յիսուսի Քրիստոսի:

ԺԱ գլուխ. Կոչումն ընծայության ի կարգ հաւատոյ բանին որ աւել Որդին Աստուծոյ Միածինն, որ ի Հօրէ ծնեալ է Աստուածն ճշմարիտ, որ յառաջ բան զամենայնս, որոյ ամենայն ինչ եղև. մի է ճշմարիտ օծեալն Քրիստոս. երկու ճնունդս ունի Քրիստոս. Հայր եւ զՄիածինն իւր. աստուածապետ ճնունդն Որդոյ. ոչ յետոյ եղեալ Որդի. անհաս է ճնունդն Քրիստոսի. անժամանակ ճնունդ. Հայր և Որդի մի էութիւն է. որ ետես զՈրդի՝ ետես զՀայր. ամենայն ինչ նույն եղև. Որդի էակից է Հօր:

ԺԲ գլուխ. Կոչումն ընծայության, ասացեալ յայն որ մարմնացան և մարդացան. ահա կոչս յլացի և ծնի. մոլորութիւնն հերքսիովտաց. վկայութիւնն ի սուրբ Գրոց. ընդէ՛ր ասեն էջ Որդին. թշուառութիւն ընտանեաց. փրկութիւն հեթանոսաց. վասն զայտնեան Տեառն. ոչ իզուր մարմնացաւ. չիւր անհնարին ինչ Աստուծոյ. բանք կարկիչք հրէից. կշտամբութիւն հրէից:

ԺԳ գլուխ. Կոչումն ընծայության ի խաչեայն և ի թաղեայն և յարուցեայն. փրկեաց Քրիստոս զամենայն երկիր. Պիղատոս և աւագակն. պարծանք սրբոյ Խաչին. կամաւ եկն ի Խաչ. անհատ խոնարհութիւն Քրիստոսի. կեանքն կախեալ ի փայտէ. արին և ջուր ել ի կողէն. ցուրտ և ջերմ հաւատքն. Յիսուս եւ զանձն իւր ի վերս մեր. թաղեցաւ ի նոր գերեզմանի. ճշմարտութիւն տնօրէնութեանցն:

ԺԴ գլուխ. Կոչումն ընծայության յայն որ յարեան ի մտնելոց յերիւր ատար. որ ել յերկինս և նստաւ ընդ աջմէ Հօր. վկայութիւնն վասն յարութեան. ճշմարտութիւն յարութեանն. նորոգութիւն մարդոյն. հաստատութիւն յարութեանն. առ հրեայն վասն յարութեան. իշումն Քրիստոսի ի դժոխս. վկայութիւնն համարձեանն. ընդ աջմէ Հօր նստելոյն. վասն աստուածութեան Հոգոյն սրբոյ. անօրէն - հերքսիովտացն. գետ կոչի շնորհ Հոգոյն. վասն զա-

նագան շնորհաց Հոգոյն. վասն զանագանութեան Հոգոյն. չար ոգին և բարի ոգին. վարդապետութիւն Հոգոյն. հոգի Տեառն ելից զտեղեղնս:

ԺԵ գլուխ. Կոչումն ընծայության վասն Հոգոյն սրբոյ մնացորդք. բազմանուն է Հոգին սուրբ. Հոգին սուրբ եկն ի կոյնս սուրբ. իշումն Հոգոյն աղանակերալ. խոստացաւ Յիսուս զՀոգին սուրբ. բաշխումն հրեղէն լեզուաց. շնորհք Հոգոյն յառաքեալսն. Առեփանոս լի Հոգով սրբով. Պողոս անօրէն ընտիր. չորիստել զքրիստոնեայս. հաւատալ ի Հոգին սուրբ. ջերմ հաւատով մկրտիլ:

ԺԶ գլուխ. Կոչումն ընծայության վասն միոյ կաթողիկէ եկեղեցոյ և վասն մարմնոյ յարութեանն և վասն կենացն յաիտեւից. հաստատութիւն յարութեան. յարութեան մերոյ հաստատութիւն. առ աստի՛ չիւր յարութիւն. զանապականութիւն զգնումք. վասն կաթողիկէ եկեղեցոյ. ոչ ասի եկեղեցի միայն. շնորհք սուրբ եկեղեցոյ. բերկրութիւն ի սուրբ հաւատսն. լցա՛ւ երկիր սուրբ ցնծութեամբ (Էջ 7—374):

Սույն հրատարակութեան 377—384 էջերում կա «Ցանկ համառօտ գլխատր բանից սրբոյ մատենիս», ինչ որ քաղվածաբար մեջ բերվել է այստեղ:

Այնուհետև, «ի վերջ գրքիս այսորիկ», տալագրվել է նաև է՝ դարու մատենագիր, Արշադունյաց Գրիգոր եպիսկոպոսի «Լուսատր և արդիւնատր բանիք» գրած «զգիրքն յոմնան ընթերցածոցն Կիրոյի Երուսաղէմացոյ գերանանանչ և սրբազան հայրապետի վասն քառասնորդաց պահոց» հոգեշահ մեկնությունը, որը գրավում է նոր էջակալությամբ 1—190 էջերը: «Ընթերցումն» մեկնությունը սկսվում է «մեծի պահոց երկու շաբաթի ատարն ընթերցումն» և ավարտվում է «Երրորդ վեցերորդ Ուրբաթուն և տեսութիւն նորին» մեկնությամբ: Նշվում է, որ «այս ընթերցումս լի է յոսով աւետեաց, որ ցուցանէ զհաւատն և երկրին պարգևաց որ է երկնից արքայութիւն» (էջ 191—196):

Ա. Կյուրեղ հայրապետի օրով, 351 թվականին, Երուսաղէմում տեղի է ունեցել Քրիստոսի Խաչի երևումը երկնքի վրա: Այս ստորիվ սուրբ հայրապետը այդ աւետեական և սքանչելի երևումը Խաչին, հաղորդել է սրտի խորունկ գոհունակությամբ և երկյուղած քարեպաշտությամբ Մեծն Կոստանդիանոս կայսրի որդի և հաջորդ Կոստանդ կայսրին, իր արամական թղթով. «Թողք Կիրոյի եպիսկոպոսի Երուսաղէմայ առ Կոստանդեայ թագաւորն վասն երևելոյ սուրբ Խաչին յերկնից»:

Ա. Կյուրեղ հայրապետի մատենագրա-

կան վաստակի մեջ կարևորությամբ նշվում է նրա այս «Թուղթ»-ը: Կյուրեղ հայրապետի սույն «Թուղթը» նույնպես տեղ է գրավել «Կոչումն ընծայության» գրքի առաջին հրատարակության մեջ (էջ 197—201):

Մեր եկեղեցում ամեն տարի Հինգանց հինգերորդ կիրակին, Երևանն սուրբ խաչի տոնին³⁷, Կյուրեղ Երուսաղեմացու սույն «Թուղթը» կարդացվում է եկեղեցում³⁸: Սույն «Թղթի» գրաբար թարգմանությունը կատարվել է Ե դարում, իսկ աշխարհաբար թարգմանությունը կատարել է Երուսաղեմի հայոց ա. Հակոբյանց Մայր տաճարի լուսարարապետ տ. Մեսրոպ եպս. Նշանյանը:

Սույն «Թղթում» Կյուրեղ հայրապետը նախ նշում է, որ ա. Խաչի հրաշալի երևումը կատարվել է «ամենաքարեպաշտ թագաւոր» Կոստանդ կայսրի օրով Երուսաղեմում, Հոգեգալստյան տոնի օրերին, առավոտյան ժամը 9-ին, երբ «ամենալալթ» Խաչն լուսոյ կազմեցեալ լերկնից գեր ի վերոյ սրբոյն Գողգոթայի մինչև ի սուրբ լեռնն Ջիթենեաց զորացեալ երևէր. ո՛չ միում կամ երկուց գոյով միայն երևելի, այլ ամենայնի բազմութեան քաղաքիս յայտնապէս ցուցեալ... ոչ վաղվադակի զիմն առ աշօք տեսիլ հայեցեալ, այլ բազումս ծամս ի վեր քան գերկիր ակներն նշմարեցեալ, և իբրև բոցաճաճանչի ի փայլմամբ արեգակնայինց յաղթէր ճառագայթից»:

Այս հրաշալի երևույթի առաջ Երուսաղեմի բնակչությունը «աստուածատենութեան երկիտիւ և ուրախութեամբ ըմբռնեալք, մանկանց միանգամայն և ծերոց, արանց և կանանց, և ամենայնի չափու հասակի բնակաց և օտարաց, քրիստոնէից ասեմ և որք յայլուստ ուստք եկողաց ազանց, միահամուռ իբրև ի միոջէ բերանոյ զՅիսուս Քրիստոս մեր և զՄիածին Որդին Աստուծոյ զվարագործն օրհնէին և զովաբանէին»:

Գրքի 202—204 էջերում ցանկն է «լուծմանց իրաքանչիւր ընթերցածոց քառասորդաց պահոցն»:

Այնուհետև «Տիշատակարան տպողի» (էջ 205—206), ուր նշվում է. «արծանացաք շնորհին Աստուծոյ տեսանել զկատարումն տպեցման, որ եղև ի յամի տեառն 1728, և ի հայոց թականիս 1177, յամեսանըն մայիսի 19»: Գրքի տպագրությունը սկսվել է 1727-ին, «ի հայրապետութեան սրբոյն Էջմիածնի լուսանկար և բարձրագահ Աթոռոյն զեթունցի տեառն Կարապետ սրբազան կաթողիկոսի Ամենայն

Հայոց, ի պատրիարգութեան սրբոյն Երուսաղեմի աստուածակոխ քաղաքին և սրբոյն Յակօբայ գերահռչակ Աթոռոյն, տեսառն Գրիգորի արքեպիսկոպոսի և աստուածաբան վարդապետի, և ի պատրիարգութեան Կոստանդնուպոլսի մեծի մայրաքաղաքիս, տեսառն Յօհաննու արքեպիսկոպոսի և աստուածաբան վարդապետի, ի տպարանի հանգուցեալ մահտեսի Սարգսի որդի տիրացու Մարտիրոսի ի Կոստանդնուպոլսի քաղաքի»³⁹:

«Կոչումն ընծայութեան» գիրքը տպվել է «արդեամբ և ծախիւք աղվերոցի լերկին Սիմեաց հանգուցեալ պարոն Ծախնազարի որդի տիրացու պարոն Ծախնազարի և միւս ընկերակցի նորին դասակցի ուր է Գողգոթեաց երկիրն, պարոն Ֆռանկուլի, որդի տիրացու պարոն Մուրատին»: Գիրքը տպագրվել է «ո՛չ վասն շահի և օգտի մարմնական վախճանութեանց իրեանց, այլ լինիլ բարի յիշատակ հոգոց իրեանց և ծնողացն» (էջ 206):

Այնուհետև խնդրվում է «միով հայր մերիս» հիշել քաղաքների ծնողներին և ընտանեկան այլ պարագաներին (206), ապա «զաշխատաւոր ծառայքս տպագրատանս, զմեղաւոր մահտեսի Մարտիրոս հանդերձ որդեկաւս իմով... և ծնօղս իմ և համայն ննջեցելովքն... և զաշխատաւոր տպագրակ գրքիս զտիրացու Տէվլէթն... և զփոքրիկ աշակերտ տպագրատանիս զՍտեփանն, որ բազում աշխատանս ունի ընդ իս ի շարել և ի ցրուել զկապարեայնս, և միւս աշակերտ նորա և զԱնտոնն»:

«Կոչումն ընծայութեան» գիրքը տպագրության է պատրաստել Հովհաննես Կոլոտ մեծիմաստ վարդապետի տաղանդավոր աշակերտ և հաջորդ գիտնական «նոր ընծայ, զբանասէր Յակոբ վարդապետն»՝ Նալյան, որը միաժամանակ «ըստ գրասէր բարուց իւրոց՝ շնորհեաց զլուծմանց սորին զօրինակն: Նաև զմահտեսի տէր Մովսէս իմաստուն քահանայն, զի և նա ետ օրինակ մի բնաբանիս, զոր իւր ձեռամբն էր գրեալ»:

Գրքի սրբագրությունը խոնամությամբ կատարել է «զտիրացու Պաղտասարն զվարժիչն իմ և ծնօղսն նորին, և զորդեակն իւր զտիրացու Արսէնն, որ բազում աշխատանս կրեաց ի վեր ուղղումն սխալանաց սորին»:

Գրքի սկզբում կա ձեռագիր հետևյալ վկայությունը. «Ես վերին Գեղոցի Վանի որդի մահտեսի Աւագս, որ զայս գիրքս ստացայ հալալ ընչից իմոց, և ետու մեր

³⁷ Օրացույց, Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին, 1978, էջ 61:

³⁸ Ծառոց գիրք, Հայց. եկեղեցույ, երկրորդ տպագրություն, ի Վաղարշապատ, 1872, էջ 368:

³⁹ Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտական ցուցակ, նույնը, էջ 92:

վանից միաբան Թոմայ վարդապետին, ի շնորհի ինձ և իմ ծնողացն»:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու **Կոչումն ընծայութեան** գրքի **Երկրորդ հրատարակությունը** կատարվել է Վիեննայում, 1832 թվականին⁴³:

Սույն հրատարակությունը բացվում է «Առ ընթերցողս» ուղղված համատոտ մի ներածականով, որ նշվում են գրքի հրատարակության կարևորության կրեք արժանիքները, որ է՝ «ի վսեմական հանճար իմաստից, ի գերապանձ ոճ հայկազն թարգմանչին, և ի համբան Մատենագրին»:

«Կոչումն ընծայութեան» գիրքը բնութագրվում է որպես «ճշգրիտ երևցուցիչ իրքն ընդ հայելի՝ պատկերի Հոգւոյն մեծանունութեան և եռանդուն սրտին, գոր անկեղծ կենդանագրեաց ի նոսա երանելին: Յորս ո՛չ զայ ինչ է տեսանել, բայց զմարգարտայեռ շարս մասանց հաւատոյ միայն խառն ընդ չքնաղ զաննոց աստուածային տառիցն մերերեց ի թանգարանիս...: Չոյզ և հաւասար իմաստիցն պերնանայ անա և գրիչ թարգմանչիս»:

«Կոչումն ընծայութեան» գրքի հայերեն թարգմանությունը վերագրվում է Ե դարի մեր «թագմերախտ» թարգմանիչ վարդապետներին խմբին, «որք առաքեցան ի Միջագետս և ի Հելլեն, յեղով գտորք հարսյունաց ի հայ: Քանզի հարագատություն թարգմանութեան՝ զոյգ ընդ գեղեցիկ հայկաբանութեան ակնյանդիման **ոսկի դարուն** արժանավայել զինքն ընծայեցուցանել»:

Իսկ թե «ո՛վ որ ի սույն թարգմանություն պարտապեցաւ, չունիմք ասել հաւաստի»:

«Կոչումն ընծայութեան» գրքի սույն հայերեն հրատարակությունը «ճշտի համեմատուել» է «ընդ յունին ևս»:

Գիրքը բացվում է սուրբ Կյուրեղ հայրապետի նկարով, որպես եպիսկոպոս Երուսաղեմի Աթոռի, Ավետարան ի ձեռին:

Այնուհետև, հաջորդ 1—428 էջերում հրատարակվել է «երանելոյն Կիրոյի Երուսաղեմայ հայրապետի Կոչումն ընծայութեան» 18 ճառերի ժողովածուն: Յուրաքանչյուր ճառից հետո կա «Ծանոթությունք», մեկ էջանոց, որ նշվել են ձեռագիր այլ օրինակների և «Կոչումն ընծայութեան» գրքի առաջին հրատարակության մեջ եղած փոքր տարբերությունները⁴⁴:

⁴³ Հայ գիրքը 1801—1850 թվականներին, Երևան, 1967, էջ 187:

⁴⁴ Հայ հնամիտ գրքի մատենագիտական ցուցակ, նույնը, 1727, 592 էջ:

Վերջում կա «Ցուցակ ընծայութեանց» և «Վիդպակք տպագրին»:

Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացու մեզ հասած ճառերի հայերեն «թարգմանության մեջ կապակասին հինգ ճառք, գոր ունի հույն»⁴⁵:

Երուսաղեմացու «Բավականաչափ ուրիշ ճառք կան մեր ձեռագրերում նորա անվամբ, մի բանիսը շատ են կրկնված, մեծ մասն անհարազատ, կան նաև այնպիսիները, որ (Հ. Գ.) Չարպհանելյան չի հիշեր»⁴⁶: Դրանցից են «Պարծանք սրբութեան կաթողիկե եկեղեցւոյ», կամ «Ի բանէն Պարծանք սրբութեան»⁴⁷, «Ի մեկնութենէ ընթերցումացն, Տէ՛ր, ո հաւատաց»⁴⁸:

Ըստ մեր մատենադիւրների, ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացուն է վերագրվում նաև «Ճառք և հատումաք», որոնցից են՝ «Ի Տեառն ընդ առաջն», «Ի համբարձումն Տեառն», «Ի Հոգին սուրբ», «Ի նաւակատիս եկեղեցւոյ», «Ի Խաչն սուրբ և աստուածրկալ», նաև «Հատումաք մի ի մեկնութենէն Եւայեայ և աղօթք՝ յաղագս զոյման և ապաշխարութեան»⁴⁹:

Երուսաղեմացու մատենագրական վաստակի մեջ հիշատակվում է նաև կարևոր մի գրվածք, ըստ ոմանց անհարազատ, որ է՝ «Հարցմունք վայելուչք և պիտունիք Կիրոյի Երուսաղեմայ հայրապետի, յաղագս մակագրութեան և հանճարոյ»⁵⁰:

Սույն գրվածքը մեր ձեռագրում ունի նաև այս վերնագիրը՝ «Երանելոյն Աթանասի եպիսկոպոսին՝ յաղագս Աստուծոյ հարցմունք վայելուչք և պատասխանիք Կիրոյի հայրապետին Երուսաղեմայ յաղագս հանճարոյ»⁵¹:

Ս. Կյուրեղ հայրապետը արդարև իր մատենագրական արժեքավոր վաստակով, եկեղեցական «առաքելաչան» գործունեությամբ, առաքինազարդ վարքով դասվում է արժանավորապես Ընդհանրական Եկեղեցու «երկրտաւան վարդապետաց» շարքում:

⁴⁵ Մատենադարան, նույնը, էջ 524—529:

⁴⁶ Կնիք հաւատոյ, էջ XLIV:

⁴⁷ Նույնը, էջ 264:

⁴⁸ Նույնը, էջ 306:

⁴⁹ Մատենադարան, նույնը, էջ 528—529:

⁵⁰ Նույնը, էջ 283—284:

⁵¹ Ցուցակ ձեռագրաց, Ա. հատոր, Երևան, 1965, էջ 1515: